

DOI: 10.53120/czst.2024.35-53

„Częstochowskie
Studia Teologiczne”
51 (2024), s. 35-53
ISSN: 0137-4087

Ks. Paweł Kostrzewski

Instytut Wyższych Studiów Teologicznych - Częstochowa

kostpaw@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3402-6490

Article submitted: 05.08.2024; accepted: 25.10.2024.

Władze komunistyczne wobec peregrynacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej (1979-1980)

Communist authorities towards the pilgrimage of the icon of Our Lady of Częstochowa in the Diocese of Częstochowa (1979-1980)

Abstract: The pilgrimage of a copy of the icon of Our Lady of Częstochowa in the Diocese of Częstochowa was a momentous religious event. The communist authorities believed that its main purpose was to revive religion and strengthen the role of the Catholic Church in public life. In view of this, various forms of persecution were used to diminish its importance. The authorities made it difficult to decorate pilgrimage routes, tried to reduce attendance at church services, and banned miners, steelworkers, firemen, etc. from wearing formal clothes. During the pilgrimage, the Security Service carried out intensive operations in an attempt to secure the flow of information about the actions of the clergy and lay Catholics, to prevent the democratic opposition from taking advantage of the celebrations to spread anti-state messages, and to paralyse all 'negative' initiatives of priests, e.g. in the area of religious building construction. The course of the pilgrimage was meticulously documented and analysed. Close attention was paid above all to decorations, involvement of clergymen and laymen, ge-

neral attendance, participation of particular professional groups, and sermons delivered by bishops.

Keywords: The pilgrimage of a copy of the icon of Our Lady of Częstochowa, diocese of Częstochowa

Abstrakt: Peregrynacja kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej była doniosłym wydarzeniem religijnym. Władze komunistyczne uważały, że jej głównym celem było ożywienie religijne i wzmocnienie roli Kościoła katolickiego w życiu publicznym. Wobec tego zastosowano szeroki wachlarz szykan mających na celu pomniejszenie jej znaczenia. Utrudniano przystrajanie tras przejazdu obrazu, starano się zmniejszyć frekwencję na nabożeństwach, zakazywano m. in. górnikom, hutnikom, strażakom występowania w strojach galowych itp. Peregrynacja była polem aktywnej działalności Służby Bezpieczeństwa, która starała się: zabezpieczyć dopływ informacji na temat działalności duchowieństwa i katolików świeckich, uniemożliwić wykorzystanie uroczystości przez opozycję demokratyczną do głoszenia treści antypaństwowych, paraliżować wszelkie „negatywne” inicjatywy księży np. w zakresie budownictwa sakralnego. Skrupulatnie dokumentowano i analizowano przebieg peregrynacji. Baczną uwagę zwracano przede wszystkim na dekoracje, zaangażowanie duchownych i świeckich, frekwencję, udział poszczególnych grup zawodowych i kazania biskupów.

Słowa kluczowe: peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, diecezja częstochowska

Wprowadzenie

Władze komunistyczne przez cały okres Polski „ludowej” dążyły do zmarginalizowania roli Kościoła katolickiego w życiu publicznym i laicyzacji społeczeństwa¹. Stąd też wszystkie działania mające na celu ożywienie życia religijnego

¹ Na temat stosunku władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego istnieje obszerna literatura. Jedynie tytułem przykładu należy wymienić: H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000; J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945-1989*, Warszawa-Katowice 2021; A. Dziurok, *Krucchtoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012; Ł. Marek, *„Kler to nasz wróg”. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009; J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944-1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” (2006) nr 1, s. 91-128.

i wzmocnienia pozycji Kościoła były przez komunistów zwalczane. Do takich inicjatyw należała m. in. peregrynacja kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej². Aparat partyjno-państwowy postrzegał ją jako akcję „klerykalizacji społeczeństwa” i przeciwdziałania „wpływowi laickim”. Uważano, że celem peregrynacji było doprowadzenie do „samorzutnego upadku komunizmu w Polsce” przez „uchrześcijanienie” społeczeństwa³.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie działań władz komunistycznych wobec peregrynacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej. Temat ten nie był dotychczas wyczerpująco omówiony w literaturze przedmiotu. Został on jedynie zasygnalizowany przez ks. dr. Stanisława Gębkę w monografii pt. „Nawiedzenie Matki Bożej w diecezji częstochowskiej 1979-1980”. Podstawową bazę źródłową niniejszego artykułu stanowiły dokumenty Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotyczące peregrynacji w diecezji częstochowskiej przechowywane obecnie w Instytucie Pamięci Narodowej w Warszawie. Charakter uzupełniający posiadały archiwalia Urzędu do spraw Wyznań z Archiwum Akt Nowych w Warszawie i dokumenty proveniencji kościelnej z Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie.

1. Zarys działania władz komunistycznych wobec peregrynacji w latach 1957-1979

Władze komunistyczne niemal od samego początku za pomocą działań administracyjnych i tajnych usiłowały pomniejszyć znaczenie peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej odbywającej się kolejno w archidiecezji warszawskiej (1957-1958), diecezji siedleckiej (1958-1959), diecezji łomżyń-

² Na temat genezy i przebiegu peregrynacji w wybranych diecezjach zob.: S. Gębka, *Nawiedzenie Matki Bożej w diecezji częstochowskiej 1979-1980*, Częstochowa 2002; M. Jabłonka, *Nawiedzenie parafii archidiecezji warszawskiej przez obraz MB Częstochowskiej, Królowej Polski*, „Homo Dei” 27 (1958), s. 930-935; J. Jełowicka, *Nawiedzenie polskich parafii przez kopię obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej*, „Studia Claromontana” 2 (1982), s. 91-107; S. Nabywaniec, J. Rogula, *Peregrynacja kopii obrazu jasnogórskiego w diecezji przemyskiej w kontekście obchodów milenium chrztu Polski. Wiara-społeczeństwo-polityka*, [w:] *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956-1966/1967)*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017, s. 135-183; *Peregrynacja wizerunku Matki Bożej Jasnogórskiej w duchowym krajobrazie Polski ku przyszłości (1957-2007). Ogólnopolskie Sympozjum Mariologiczne-Maryjne Jasna Góra 4-5 maja 2007 r.*, red. Z. Jabłoński, Jasna Góra-Częstochowa 2007; B. Pylak, *Nawiedzenie przez Matkę Bożą diecezji lubelskiej*, Lublin 1971; J. Rogula, *Królowa Polski odwiedza przemyską ziemię. Pierwsze nawiedzenie Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji przemyskiej w latach 1970-1971 w świetle źródeł kościelnych*, Sandomierz 2010; W. Szetelnicki, *Nawiedzenie Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w archidiecezji wrocławskiej*, Roma 1971.

³ AIPN, 0713/240, Informacja dot. uroczystości peregrynacji kopii obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej, 26 IX 1979, k. 93; Ł. Marek, dz. cyt., s. 407-408.

skiej (1959), administraturze apostolskiej w Białymstoku (1959), administraturze apostolskiej w Olsztynie (1959-1960), diecezji chełmińskiej (1960-1961), administraturze apostolskiej w Gdańsku (1960), administraturze apostolskiej w Gorzowie (1961-1963), administraturze apostolskiej we Wrocławiu (1963-1964), administraturze apostolskiej w Opolu (1965-1966)⁴.

W roku milenium chrztu Polski obraz nawiedzał miasta, w których odbywały się uroczystości milenijne. W ich trakcie doszło do eskalacji szykan. 17 kwietnia 1966 r. w Poznaniu władze komunistyczne nie pozwoliły na zaplanowaną wcześniej procesję z obrazem. Jadwiga Jełowicka relacjonowała: „Obraz jest w samochodzie, który z wolna posuwa się naprzód. No, trudno! Skoro nie można nieść obrazu procesjonalnie, Poznaniacy podnieśli go z całym samochodem. W ten sposób oddali hołd Matce Najświętszej – i postawili na swoim”⁵. 6 maja zmieniono trasę przejazdu obrazu z Olkusza do Krakowa, aby uniemożliwić wiernym manifestacyjne powitanie. 18 maja zatrzymano kolumnę pod Bytomiem i zamiast do Katowic skierowano ją do Piekar Śląskich. 2 czerwca Aleksander Skarzyński, dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań, w piśmie do sekretarza episkopatu bp. Zygmunta Choromańskiego zakazał przewozu ikony pod pretekstem „ataku na porządek publiczny” i naruszania przepisów ruchu drogowego. Po celebracji w Lublinie 7 czerwca samochód wiozący obraz został zatrzymany przez milicję i zakryty plandeką, by przewożona ikona nie była widoczna dla wiernych, a następnie skierowany na Jasną Górę. Po wyjeździe z Nidzicy 12 czerwca obraz, zamiast do Olsztynka, skierowano do Fromborka. W drodze powrotnej z Fromborka do Warszawy w miejscowości Liksiany 20 czerwca kolumna została zatrzymana przez milicję, a samochód przewożący ikonę, przejęty przez funkcjonariuszy milicji, odjechał pod warszawską katedrę⁶.

W czasie uroczystości w stolicy Komitet Warszawski PZPR, kierowany przez Stanisława Kociołka, zorganizował kontrmanifestację przed siedzibą prymasa. Spędzony tam aktyw partyjny skandował „Nie przebaczymy” i „Oddaj marki” insynuując jakoby prymas pobrał pieniądze z tytułu słynnego orędzia skierowanego do biskupów niemieckich. Natomiast funkcjonariusze ZOMO rozpedzili pałkami młodzież wracającą Krakowskim Przedmieściem z nabożeństwa w katedrze. Obraz pozostał w Warszawie do 2 września, ponieważ władze nie pozwoliły na jego obecność w trakcie uroczystości w innych miastach⁷.

4 września 1966 r. miała się rozpocząć peregrynacja w diecezji katowickiej. Władze partyjne już 18 sierpnia zakomunikowały stronie kościelnej, że nie wyrażają zgody na jej organizację. Obiecywano, że jeżeli do niej nie dojdzie wiele

⁴ Ł. Marek, dz. cyt., s. 407-408.; S. Nabywaniec, J. Rogula, dz. cyt., s. 144-145.

⁵ J. Jełowicka, dz. cyt., s. 99.

⁶ S. Nabywaniec, J. Rogula, dz. cyt., s. 143.

⁷ J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 637.

konfliktowych spraw zostanie załatwiona. Biskup katowicki Herbert Bednorz próbował wpłynąć na zmianę stanowiska władz. Zapewniał, że przewozowi obrazu nie będą towarzyszyły owacyjne powitania. Episkopat skierował oficjalny protest przeciwko zakazowi peregrynacji, który był zamachem na gwarantowaną przez konstytucję wolność wyznania. W tym czasie komuniści organizowali akcje społeczne przeciwko peregrynacji. Polegały one m. in. na rozwieszaniu afiszy o treściach skierowanych przeciwko prymasowi: „Kardynała Wyszyńskiego też obowiązuje konstytucja”, „Nie usłuchamy kardynała Wyszyńskiego”, „Nie przebaczymy hitlerowskim ludobójcom”. Osoby zrywające plakaty były zatrzymywane na 48 h. Emitowano audycje radiowe i publikowano artykuły o wymowie anty peregrynacyjnej. Do kurii nasyłano delegacje przeciwko peregrynacji⁸.

Aby uniknąć manifestacyjnego powitania i tym samym nie potęgować wrogości władz postanowiono przywieźć obraz w piątek 2 września. Niestety w lesie pod Będzinem około godz. 12.00 samochód-kaplica został zatrzymany. W tej akcji uczestniczyło 10 radiowozów i 2 wozy z „pałkarzami”. W asyście milicji obraz został odwieziony na Jasną Górę. Nadmienić należy, że samochodem-kaplicą z Warszawy do Katowic kierował ks. Arnold Szuła, referent finansowy kurii diecezjalnej w Katowicach. Jak wynika z ustaleń Łucji Marek był on w tym czasie tajnym współpracownikiem SB, pozyskany w listopadzie 1965 r. w celu „zabezpieczenia uroczystości milenijnych na terenie diecezji katowickiej”. 8 września pokwitował odbiór 3 tys. zł za „wykonanie zadania o dużym znaczeniu politycznym i operacyjnym”⁹.

Obraz przywieziono na Jasną Górę. Jeden z funkcjonariuszy oznajmił generałowi zakonu: „Przywieźliśmy obraz. Jeśli stąd wyruszy w dalszą peregrynację automatycznie likwidujemy domy paulińskie w Warszawie i Krakowie. Chyba się Wam to nie opłaci”. Wokół Jasnej Góry ustawiono posterunki milicyjne, obsługiwane przez 24 funkcjonariuszy i dwa radiowozy. Kontrolowano każdy samochód wyjeżdżający z Jasnej Góry¹⁰.

Początkowo obraz umieszczono na chórze klasztornym, skąd jednak był widoczny dla wiernych. Dlatego też Aleksander Skarżyński, ówczesny dyrektor UdSW, zażądał jego usunięcia. Wobec tego przeniesiono go do kaplicy św. Pawła Pustelnika¹¹.

Obawiano się, że informacja o „aresztowaniu” obrazu może wywołać zamieszki w Katowicach, dlatego ściągnięto dodatkowe siły milicyjne z innych regionów oraz postawiono w stan gotowości ormowców w liczbie 100 tys. Peregrynacja była kontynuowana bez obrazu, znakami obecności Maryi były puste ramy i świeca¹².

⁸ Ł. Marek, dz. cyt., s. 411-412.

⁹ Tamże, s. 412-413.

¹⁰ Tamże, s. 413-414.

¹¹ Tamże, s. 414.

¹² Tamże, s. 416.

Episkopat domagał się „uwolnienia” obrazu m. in. w liście pasterskim z 28 czerwca 1968 r. Po pacyfikacji protestu robotników na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. i objęciu stanowiska I sekretarza KC PZPR przez Edwarda Gierka, w związku z deklarowaną przez nowe władze normalizacją stosunków państwa z Kościołem, pojawiła się nadzieja na uzyskanie zgody na udział obrazu w uroczystościach peregrynacyjnych. W marcu 1971 r. i styczniu 1972 r. prymas Wyszyński prosił premiera Piotra Jaroszewicza o wydanie zarządzenia w tej sprawie. Również biskupi diecezji, w których odbywała się peregrynacja, apelowali do władz. Te jednak pozostały nie ugięte. W ten sposób wytworzyła się sytuacja patowa. Z jednej strony aresztowanie ikony było niekorzystne dla rządzących, którzy zapowiadali normalizację z Kościołem, z drugiej uwolnienie ikony potwierdziłoby wcześniejsze bezprawne zatrzymanie i prestiżową porażkę decydentów¹³.

W styczniu 1970 r. zniesiono posterunki milicji przed klasztorem. Dokonano tego na prośbę komendy MO w Katowicach. Podstawą był fakt, że od trzech lat nie zanotowano próby wywiezienia obrazu. Nie bez znaczenia były również wysokie koszty utrzymania posterunków¹⁴.

W ten niezamierzony sposób utworowano drogę do wywiezienia obrazu. Inspiratorem tego przedsięwzięcia był ks. Józef Wójcik z diecezji sandomierskiej, który wtajemniczył w swoje plany jedynie prymasa Wyszyńskiego i wąskie grono znajomych. 13 czerwca 1972 r. około godz. 6.00 siostra Maria Kordos, ks. Roman Siudek i ks. Józef Wójcik wynieśli obraz z kaplicy, umieścili go w nysie, którą prowadziła siostra Helena Trętowska. Razem z Marią Kordos bez przeszkód dowiozły go do Radomia, gdzie ukryto go w komórce pod plebanią parafii Opieki NMP. Obraz miał zostać wprowadzony na uroczystości peregrynacyjne w Radomiu 18 czerwca¹⁵.

Jeszcze tego samego dnia SB dowiedziała się o zniknięciu obrazu od swoich agentów umieszczonych na Jasnej Górze. Poinformowano o tym najważniejszych polityków w państwie. W Departamencie IV MSW powołano zespół, którego zadaniem było poszukiwanie ikony i sprawców jej wywiezienia. Jej pracami kierował dyrektor Departamentu IV płk Zenon Goroński. Działaniom operacyjnym nadano kryptonim „Fala”. Zintensyfikowano kontakty z agenturą na Jasnej Górze - „Bonifacym Szczepaniakiem”, „Gustawem”, „Jurkiem” „X-1”¹⁶, zarządzono

¹³ B. Noszczak, *Kryptonim „Fala” – działania SB prowadzone w związku z potajemnym wywiezieniem obrazu nawiedzenia z Jasnej Góry (14-20 czerwca 1972 r.)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” (2011) nr 4, s. 161-162.

¹⁴ Tamże, s. 162.

¹⁵ Tamże, s. 163.

¹⁶ Z ustaleń prof. Jarosława Durki wynika, że pod tymi pseudonimami kryły się następujące osoby: TW „Bonifacy Szczepaniak” to o. Efrek Osiały, TW Gustaw – Franciszek Stefanowicz; TW Jurek – o. Grzegorz Kotnis (ten sam pseudonim w latach siedemdziesiątych XX w. nosiła jeszcze jedna osoba, która nie została zidentyfikowana), TW X-1 – o. Celestyn Stefan Tarka – J. Durka, *Władze...*, s. 134-135, 196-197, 340-341, 360-361.

kontrolę pojazdów w rejonie Częstochowy, Radomia, Puław i Niepokalanowa, spodziewając się, że do tych miejscowości może zostać przewieziony obraz, zabezpieczono operacyjnie Niepokalanów, Puławę, Radom, na 18 czerwca zarządziło blokadę dróg do Radomia¹⁷.

Wywiezienie obrazu z Jasnej Góry było prestiżową porażką władz komunistycznych. Właściwie do 18 czerwca aparat bezpieczeństwa nie był w stanie dokładnie ustalić sprawców tego czynu, ani miejsca jego przechowywania. Ekipa Gierka musiała pogodzić się z tym, że obraz Matki Bożej Częstochowskiej powrócił na szlak nawiedzenia. W aparacie władzy dokonującym bilansu zysku i strat związanych z ponownym aresztowaniem obrazu zwyciężył pragmatyzm. Państwo potrzebowało stabilizacji i aby nie wywoływać nowej „epoki lodowcowej” w relacjach państwa i Kościoła, co mogłoby negatywnie wpłynąć na relacje gospodarcze PRL z Zachodem, wyrażono milcząco zgodę na dalszą wędrówkę obrazu¹⁸. Po nawiedzeniu diecezji sandomierskiej (1972-1973), kieleckiej (1973-1974), administratury apostolskiej w Drohiczynie (1974-1975), diecezji łódzkiej (1974), wrocławskiej (1974-1975), płockiej (1975-1976), archidiecezji poznańskiej (1976-1978) i gnieźnieńskiej (1978-1979) przyszła kolej na diecezję częstochowską¹⁹.

1. W diecezji częstochowskiej

Peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej (25 czerwca 1979 r. – 12 października 1980 r.) odbyła się w kontekście niezwykle interesujących wydarzeń społeczno-politycznych. Jej początek przypadł na schyłkowy okres rządów ekipy Edwarda Gierka. Fala strajków jaka przeszła przez Polskę w lipcu i sierpniu 1980 r. doprowadziła do powstania NSZZ „Solidarność”²⁰ i zmiany na szczytach władzy. Nowym I sekretarzem KC PZPR został Stanisław Kania²¹. Wydarzenia te obudziły w polskim społeczeństwie żywe nadzieje. Dotyczyły one również załatwienia wielu spornych spraw na linii państwo-Kościół. Do tych najważniejszych w diecezji częstochowskiej zaliczano zgodę na erygowanie nowych parafii i uzyskanie pozwoleń na budowę nowych

¹⁷ B. Noszczak, dz. cyt., s. 164-166.

¹⁸ Tamże, s. 177-178.

¹⁹ S. Nabywaniec, J. Rogula, dz. cyt., s. 147.

²⁰ Literatura na temat rewolucji Solidarności jest bardzo bogata. Z nowszych prac na uwagę zasługują m. in.: A. Friszke, *Rewolucja Solidarności 1980-1981*, Kraków 2014; A. Machcewicz, *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk 2015; K. Mazura, *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*, Kraków 2017; T. Kozłowski, *Anatomia rewolucji narodziny ruchu społecznego Solidarność w 1980*, Warszawa 2017.

²¹ A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011, s. 451; E. Duraczyński, *PZPR w kryzysie – kryzys w PZPR (lato 1980-lato 1981)*, „Dzieje Najnowsze” 29 (1997) nr 4, s. 73-92; J. Szumski, *Rozliczenia z ekipą Gierka 1980-1984*, Warszawa 2018.

kościół²², wznowienie wydawania Tygodnika Katolickiego „Niedziela”²³, rezygnację przez władze z budowy podziemnego przejścia ograniczającego swobodny dostęp na Jasną Górę²⁴.

Pomimo deklarowanej od 1970 r. normalizacji relacji pomiędzy państwem i Kościołem, rządzący Polską komuniści, nie zrezygnowali ze swojego strategicznego celu jakim było pomniejszenie znaczenia Kościoła w sferze publicznej²⁵. Aparat represji prowadził intensywne działania antykościelne. Od 1973 r. w strukturach MSW funkcjonowała specjalna Grupa D, która zajmowała się dezintegracją środowiska kapłańskiego. To ona była odpowiedzialna za morderstwa i pobicia kapłanów przez tzw. „nieznanych sprawców”. Posiadała ona również swoją komórkę w Komendzie Wojewódzkiej MO w Częstochowie²⁶. Intensywnie rozpracowywano biskupów i najważniejsze instytucje diecezjalne – kurię diecezjalną, seminarium, uczelnie katolickie. Nie byłoby to możliwe bez posiadania agentury wśród duchownych. Z badań prof. Jana Żaryna wynika, że w 1977 r. bezpieka zarejestrowała jako TW 2760 księży, co stanowiło 15% stanu kapłańskiego²⁷. Istotną rolę w dezintegracji duchowieństwa odegrali księża „patrioci” skupieni w kołach księży Caritas²⁸. Torpedowano dynamicznie rozwijające się duszpasterstwa stanowo-zawodowe, a szczególną wagę przywiązywano do ograniczenia rozwoju duszpasterstwa młodzieżowego, szczególnie ruchu „oazowego”²⁹. W tym kontekście nie mogą dziwić szykany jakie spadły na du-

²² Zob. szerzej: A. Sznajder, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016.

²³ P. Kostrzewski, *Więź prymasa Stefana Wyszyńskiego z diecezją częstochowską (1948-1981)*, [w:] *Prymas Stefan Wyszyński i Episkopat Polski*, red. R. Łatka, D. Zamiatała, Warszawa 2023, s. 312-315.

²⁴ J. Durka, *Historia jednej budowy. Sprawa przejścia podziemnego w okolicach Jasnej Góry w latach 1979-1980*, „Język. Religia. Tożsamość” (2012) nr 8, s. 51-66; P. Kostrzewski, *Działalność duchowieństwa częstochowskiego w okresie tzw. karnawału Solidarności w świetle materiałów Służby Bezpieczeństwa*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 49 (2022), s. 147.

²⁵ Główny cel Polityki wyznaniowej w latach siedemdziesiątych trafnie scharakteryzował prof. Andrzej Friszke pisząc: „Normalizację władze PRL pragnęły jednak osiągnąć za możliwie najniższą cenę i bez rezygnowania ze strategicznego celu ustrojowego – postępu laicyzacji i utrzymania Kościoła poza obszarem życia publicznego. Wynikało to również z przyjęcia stanowiska, że kryzys grudniowy był wynikiem błędów polityki ekonomicznej i niedostatków w metodach zarządzania na szczycie władzy, nie zaś skutkiem wadliwości mechanizmów ustrojowych czy relacji między władzą a obywatelami. Jest znamienne, że na zasadniczym obrachunkowym VIII Plenum KC PZPR (6-7 lutego 1971 r.) sprawy polityki wyznaniowej w ogóle nie zostały poruszone” – cyt. za A. Friszke, *Wstęp*, [w:] *PRL wobec Kościoła. Akta 1970-1978*, Warszawa 2010, s. 8-9.

²⁶ R. Łatka, J. Marecki, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017, s. 89.

²⁷ J. Żaryn, *Stosunki państwo-Kościół w czasach posługiwania biskupiego Jana Jaroszewicza (1963-1980)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4 (2005), 275-276.

²⁸ R. Łatka, J. Marecki, dz. cyt., s. 93; D. Zamiatała, *Zrzeszenie Katolików „Caritas” w województwie łódzkim w czasach PRL*, [w:] *Archidiecezja łódzka w latach 1920-2020. W rocznicę powstania*, red. W. Gliński, E. Ślęzak, Łódź-Warszawa 2023, s. 335-359.

²⁹ J. Durka, *„Młode pokolenie [...] pragnie aby rodzina polska była chrześcijańska” – problematyka wychowania młodzieży w dokumentach Służby Bezpieczeństwa, dotyczących pielgrzymek na Ja-*

chownych i wiernych zaangażowanych w przygotowanie i przebieg peregrynacji obrazu Matki Bożej częstochowskiej w diecezji częstochowskiej.

Najbardziej intensywne represje zastosowano na terenie „Czerwonego” Zagłębia Dąbrowskiego, które komuniści uważali za obszar swoich szczególnie silnych wpływów. Nie bez znaczenia był zapewne fakt pochodzenia ze Sosnowca Porąbki Edwarda Gierka, I sekretarza KC PZPR. Stąd też konfrontację z Kościołem katolickim traktowano tu bardzo prestiżowo³⁰. W okresie przygotowania do nawiedzenia zastraszano wiernych, rozpowszechniając informacje o wyrzucaniu z pracy i karaniu grzywnami tych, którzy udekorują swoje domy i mieszkania³¹. Instruowano członków partii, aby utrudniali sąsiadom przystrajanie mieszkań³². Zabraniano im udziału w uroczystościach nawiedzenia³³. Ze słupów oświetleniowych w Sosnowcu usunięto metalowe uchwyty na flagi pod pretekstem ich konserwacji, po to, aby nie wykorzystano ich do dekorowania ulic w czasie nawiedzenia³⁴. Naciskano na proboszczów, aby nie zamieszczano dekoracji przy szkołach, kopalniach, miejskich komitetach partyjnych, komendach milicji³⁵. Nie było możliwości nabycia w sklepach materiałów służących do wykonania dekoracji np. materiałów tekstylnych w kolorach papieskich (żółty) i maryjnych (niebieski). Utrudniano przystrajanie ulic. Np. milicja zatrzymała i zabrała na komisariat elektryków wykonujących dodatkowe oświetlenie pod pretekstem, nieposiadania przez nich dowodów osobistych³⁶. Prowadzono do-

sną Górę w 1977 roku, [w:] Problemy i sukcesy polskiej rodziny w przeszłości i teraźniejszości. Studia historyczno-społeczne, red. J. Durka, Kalisz 2013, s. 86-102; Tenże, Służba bezpieczeństwa wobec duszpasterstwa akademickiego w Częstochowie w 1969 i na początku 1970 r. Wybrane dokumenty, „Częstochowskie Teki Historyczne” 8 (2018), s. 169-190; R. Łatka, J. Marecki, dz. cyt., s. 98-100.

³⁰ M. Trąba, *Kościół katolicki w Zagłębiu Dąbrowskim 1945-1989. Wspólnota religijna w rzeczywistości regionu miejsko-przemysłowego*, Katowice-Kraków 2021, s. 33-34; M. Szumiło, *Gierek. Droga do władzy*, Łódź-Lublin 2023, s. 17-25.

³¹ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie (dalej: AACz), Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Andrzeja Boboli w Sosnowcu, k. 15; AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Józefa w Sosnowcu, k. 30.

³² AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Tomasza w Sosnowcu-Pogoni, k. 44; M. Mikołajczyk, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000, s. 187.

³³ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Tomasza w sosnowcu-Pogoni, k. 44.

³⁴ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Jacka w Sosnowcu, k. 108; AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii NSPJ w Sosnowcu, k. 39.

³⁵ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Józefa w Sosnowcu, k. 28.

³⁶ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Krzyża w Sosnowcu, k. 82, 90.

chodzenie w sprawie pochodzenia drewna użytego do wykonania ołtarza w parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu³⁷.

Szeroką gamę szykan zastosowano w czasie nawiedzenia i poprzedzających je misji parafialnych. W celu odciążenia dzieci od udziału w nabożeństwach organizowano dla nich zajęcia obowiązkowe m. in. wycieczki, pokazy filmowe, wyjścia do kina i teatru, spotkania z interesującymi ludźmi itp. Szantażowano uczniów, że nieobecność w szkole związana z udziałem w nabożeństwach będzie wiązała się z obniżeniem oceny z zachowania³⁸. Podkreślić należy, że nie wszyscy nauczyciele skrupulatnie sprawdzali obecność. Dzieci z parafii Chrystusa Króla w Sosnowcu Klimontowie zabrane przez nauczycieli do teatru, podarły bilety i oświadczyły, że idą do kościoła³⁹.

W noc poprzedzającą nawiedzenie niszczone dekoracje (św. Barbary w Sosnowcu). W trakcie uroczystego powitania obrazu wyłączano prąd (Maczki). Wydano zakaz górnikom i członkiniom kół gospodyń wiejskich występowania w galowych strojach w czasie uroczystości nawiedzenia⁴⁰. Nasyłano ludzi, aby przeszkadzali wiernym w modlitwie. Ukarano wysoką grzywną kierowcę przewozów robotniczych, który podwiózł ludzi do kościoła na uroczystości peregrynacyjne⁴¹.

Próbowano wymóc na biskupie Stefanie Barele⁴² wydanie zarządzeń ograniczających zewnętrzny splendor uroczystości peregrynacyjnych, a zwłaszcza manifestacyjnego przejazdu kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Przykładem może być pismo skierowane do ordynariusza przez komendanta wojewódzkiego MO w Katowicach gen. bryg. Benedykta Cadera. Pisał on, że uroczystości peregrynacyjne „w znacznym stopniu zagrażają bezpieczeństwu obywateli i zakłócają ruch drogowy na międzynarodowych szlakach i głównych ciągach komunikacyjnych, co wywołuje u wielu użytkowników dróg publicznych wyrazy niezadowolenia. Odnosi się to w szczególności do niewłaściwego rozmieszczenia elementów dekoracyjnych związanych z peregrynacją obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, które w wielu przypadkach zasłaniają znaki drogowe,

³⁷ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu, k. 100.

³⁸ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii św. Jana Chrzciciela w Sosnowcu, k. 133.

³⁹ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii Chrystusa Króla w Sosnowcu-Klimontowie, k. 182.

⁴⁰ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Sprawozdanie z parafii MB Nieustającej Pomocy w Sosnowcu, k. 59.

⁴¹ M. Trąba, dz. cyt., s. 338.

⁴² Bp Stefan Bareła (1916-1984), święcenia kapłańskie przyjął 24 III 1944 r. W latach 1961-1964 biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej, a po śmierci bp. Zdzisława Golińskiego jej ordynariusz (1964-1984). Szerzej zob.: S. Urbański, *Bareła Stefan (1916-1984)* [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, red. J. Mandziuk, t. 8, Warszawa 2001, s. 35-42.

niezgodnego z kodeksem drogowym formowania kolumn samochodowych, nieuzasadnionego używania sygnałów dźwiękowych, wymuszania pierwszeństwa przejazdu, jak również tworzenia tzw. korków tarasujących ruch (...)»⁴³.

Prymas Wyszyński w liście skierowanym do ks. Zdzisława Wajznera⁴⁴ proboszcza parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu napisał: „Proszę przyjąć zapewnienie, że cała Polska katolicka śledzi ze spokojem wasze zmagania o większą cześć Pani Jasnogórskiej, której oblicze nawiedza Sosnowiec i całe Zagłębie. Znamy Waszą wiarę, miłość do Kościoła, cześć do ukoronowanej Matki Zagłębia, czczonej w powierzonych Tobie świątyni. Wiemy, że «szatan jak lew ryczący krąży kogo by pożreć» ale opierajcie się w wierze i miłości do ludzi, którzy «nie wiedzą co czynią». Kościół dziś przypomniał nam słowami Izajasza twarde słowa o Chrystusie – spełniającego wolę Ojca Miłości: «wystawiłem oblicze Jego jako skała twarda i nie przemogą Jej». Chrystus odbiera policzki już od dwudziestu wieków – w swoim Kościele, ale ten Kościół nadal trwa i modli się za swoich prześladowców. Mamy słowa głębokiego współczucia dla tych, którzy wierzą przeciwko Miłości Bożej. Ostatecznie zwycięży Chrystus i nie zabraknie mu miłości dla prześladowców”⁴⁵.

Peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej była bacznie obserwowana i stanowiła przedmiot wzmożonej działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Celem działań SB było:

- „pogłębienie operacyjnego dotarcia do poszczególnych parafii,
- zabezpieczenie dopływu informacji wyprzedzających na temat zamierzeń kleru,
- zapobieganie ewentualnym próbom wykorzystania uroczystości przez elementy socjalistyczne,
- neutralizowanie wszelkich negatywnych społecznie inicjatyw kleru,
- zapobieganie sytuacjom konfliktowym tzw. cudom oraz próbom samowoli budowlanej,

⁴³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0713/240, Pismo gen. bryg. Benedykta Cadera, komendanta wojewódzkiego MO w Katowicach do bp. S. Bareły, 20 II 1980, k. 188.

⁴⁴ Ks. Zdzisław Wajzner (1925-1994), w okresie okupacji niemieckiej był członkiem Szarych Sierógów, a później ZWZ-AK. Świecenia kapłańskie przyjął w 1952 r. Po odbyciu studiów specjalistycznych z prawa kanonicznego na KUL pracował jako duszpasterz akademicki oraz notariusz w Sądzie Biskupim w Częstochowie. Od 1968 r. pełnił funkcję wicerektora Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Wykładał prawo kanoniczne. W latach 1974-1986 był proboszczem w parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu. Wspierał represjonowanych w okresie stanu wojennego. Od 1986 r. był oficjałem Sądu Biskupiego w Częstochowie.

⁴⁵ AACz, Nawiedzenie Matki Bożej w dekanacie sosnowieckim I i II, Pismo prymasa Wyszyńskiego do ks. Z. Wajznera, 3 IV 1980, k. 93.

- ustalenie aktywu parafialnego, osób zaangażowanych na rzecz Kościoła,
- dokumentowanie przebiegu imprezy⁴⁶.

W raportach przesyłanych do Departamentu IV MSW w Warszawie podkreślano, że celem uroczystości peregrynacyjnych było: „pogłębienie fanatyzmu religijnego, skupienie wiernych wokół kościoła i manifestacja rzekomego przywiązania mas wiernych do wiary katolickiej”⁴⁷. Według mjr J. Birnbacha, naczelnika Wydziału IV KW MO w Katowicach obok celów religijnych, peregrynacja na terenie Zagłębia Dąbrowskiego miała stanowić okazję do rewanżu za rzekomo nieudane uroczystości milenijne w Sosnowcu z 1967 r⁴⁸.

Ponadto przedmiotem analizy były dekoracje. Baczną uwagę zwracano na przystrojenie budynków użyteczności publicznej. Interesowano się sposobem pozyskania materiałów dekoracyjnych, szczególnie drewna użytego do budowy ołtarzy polowych. Odnotowywano nadzwyczajną aktywność księży na tym polu. Na przykład ks. Michał Sudoł z parafii św. Józefa w Wieluniu, odwiedzał wiernych i prosił ich o bogaty wystrój prywatnych budynków i liczny udział w nabożeństwach. Nie wszyscy jednak wykazywali podobną gorliwość. Na skutek braku zaangażowania duszpasterzy w Szyndzielowie i Drobnicach uroczystości w tych ośrodkach duszpasterskich wypadły nader skromnie. Ppłk Henryk Józefiak, naczelnik Wydziału IV KW MO w Sieradzu oceniał, że jakość dekoracji w trakcie trwania peregrynacji na terenie województwa sieradzkiego znacznie wzrosła. Wyraziło się to w zwiększonej liczbie proporczyków, haseł, flag, bram powitalnych. Odnotował treść haseł: „Matko strzeż wiary w sercach dzieci i młodzieży”, „Matko pomóż tym, którzy od nas odeszli”, „Ucz nas szanować niedziele i święta”, „Maryjo z Tobą najbezpieczniej”, „Matko pocieszenia wejdź w rodziny nasze”, „Chrystus światłem, Maryja wzorem”⁴⁹.

⁴⁶ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 218.

⁴⁷ AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej, 26 IX 1979, k. 93.

⁴⁸ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 207.

⁴⁹ AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 25 VI – 3 VII 1979 r., 4 VII 1979, k. 24; Tamże, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 18 VIII – 10 IX 1979 r., 12 IX 1979, k. 61; Tamże, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej, 26 IX 1979, k. 96.

Dla odmiany bardzo wysoko ocenili dekoracje kpt. A. Chorąży, naczelnik Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim: „Wszystkie trasy, którymi kopia obrazu była przewożona z jednej miejscowości do drugiej były bardzo bogato udekorowane. Wierni – nawet specjalnie przez księży nie zachęceni – nie szczędzili środków, sił i czasu na dekorację tras. Nie zważali przy tym na często niekorzystne warunki atmosferyczne – zimno i padający deszcz. (...) Nieodosobnione były dekoracje obiektów użyteczności publicznej, szkół, przedszkoli, ośrodków zdrowia, sklepów”⁵⁰.

Na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w parafiach wiejskich niemal wszystkie domy były udekorowane. W miastach natomiast brakowało jednolitości wystroju. Pod wpływem presji społecznej domy i mieszkania dekorowali nawet ludzie obojętni religijnie⁵¹.

Kolejnym elementem podlegającym analizie była frekwencja. Ppłk Henryk Józefiak oceniał ją jako przeciętną. Podkreślał, że była o wiele większa w trakcie uroczystego powitania niż podczas mszy świętej inaugurującej dobę nawiedzenia⁵². Nieco odmiennie patrzył na tę kwestię kpt A. Chorąży podkreślając, że frekwencja była wysoka (na poziomie 75%), co więcej w Parzniewicach i Jedlnie liczba uczestników przewyższyła liczbę mieszkańców. Było to spowodowane tym, że w uroczystościach uczestniczyli mieszkańcy innych miejscowości (m. in. z Piotrkowa Trybunalskiego, Tomaszowa Mazowieckiego, Radomska, Bełchatowa, Łodzi, Częstochowy, Kielc)⁵³.

Według mjr Birnbacha na terenie Zagłębia Dąbrowskiego frekwencja nie była wysoka. Wyjątkiem były Brudzowice, par. Trójcy św. w Będzinie, parafie NSPJ i św. Joachima w Sosnowcu oraz Piotra i Pawła w Zawierciu. W uroczystym powitaniu obrazu w tych parafiach miało uczestniczyć 5 000 wiernych. Ważną konstatacją było stwierdzenie, że peregrynacja nie spowodowała absencji

⁵⁰ AIPN, 0713/240, Informacja kpt A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 18 XII 1979 r., k. 151.

⁵¹ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 211.

⁵² AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 25 VI – 3 VII 1979 r., 4 VII 1979, k. 26; Tamże, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 18 VIII – 10 IX 1979 r., 12 IX 1979, k. 64.

⁵³ AIPN, 0713/240, Informacja kpt A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 18 XII 1979 r., k. 151-152.

w szkołach i zakładach pracy. Znakomitą większość uczestniczących w nabożeństwach stanowiły kobiety⁵⁴.

Istotne znaczenie miał udział w uroczystym powitaniu obrazu Matki Bożej druhów strażaków, górników, hutników, kolejarzy w strojach galowych, kobiet z KGW w strojach ludowych, banderii konnych⁵⁵.

Władze analizowały treść kazań biskupów pod kątem występowania w nich wątków społeczno-politycznych⁵⁶. Najczęściej były one obecne w przemówieniach biskupów Franciszka Musiela⁵⁷ i Miłosława Kołodziejczyka⁵⁸. Charakter *stricte* religijny miały publiczne wystąpienia ordynariusza biskupa Stefana Bareły i biskupa pomocniczego Tadeusza Szwagrzyka⁵⁹. Biskupi podejmowali następujące tematy: prowadzonej przez rządzących ateizacji społeczeństwa, braku swobód religijnych, zmuszania ludzi do pracy w niedzielę, niedopuszczania księży z posługą religijną w hotelach robotniczych, braku zezwoleń na budownictwo sakralne, braku dostępu katolików do środków masowego przekazu, trudnej sytuacji gospodarczej, ochrony życia poczętego, zamordowania polskich oficerów

⁵⁴ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 212.

⁵⁵ AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 25 VI – 3 VII 1979 r., 4 VII 1979, k. 23; Tamże, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 18 VIII – 10 IX 1979 r., 12 IX 1979, k. 62; Tamże, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 212.

⁵⁶ AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 25 VI – 3 VII 1979 r., 4 VII 1979, k. 23-24.

⁵⁷ Bp Franciszek Musiel (1915-1992), święcenia kapłańskie przyjął w 1941 r., biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej w latach 1966-1992. Na temat życia i działalności bp F. Musiela zob.: J. Durka, *Biskup Franciszek Musiel – kapłan z Częstochowy wobec dyktatury komunistycznej*, [w:] *Częstochowskie Kościoły wobec systemów totalitarnych 1939-1945*, red. B. Kapuściak, Katowice-Warszawa 2023, s. 140-165; P. Kostrzewski, *Biskup Franciszek Musiel (1915-1992) w starciu z władzami komunistycznymi*, [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 336-367.

⁵⁸ Bp Miłosław Kołodziejczyk (1928-1994), święcenia kapłańskie przyjął 29 VI 1952 r. W latach 1978-1994 biskup pomocniczy (archi-)diecezji częstochowskiej. – Szerzej zob.: M. Widera, *Życie i działalność biskupa Miłosława Jana Kołodziejczyka (1928-1994)*, Częstochowa 2015.

⁵⁹ Bp Tadeusz Szwagrzyk (1923-1992), święcenia kapłańskie przyjął 5 VI 1949 r. Biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej w latach 1964-1992 r. W 1984 r., po śmierci biskupa Bareły, pełnił funkcję administratora diecezji częstochowskiej. – Szerzej zob.: M. Duda, *Biskup Tadeusz Szwagrzyk (1923-1992)*, Częstochowa 2019.

w Katyniu. Informowano wiernych o rzeczywistych celach budowy podziemnego przejścia na Jasną Górę⁶⁰.

SB pod lupę wzięła również postawy duchowieństwa. Kpt A. Chorąży, naczelnik Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim relacjonował, że duchowieństwo parafialne koncentrowało się na przygotowaniach duchowych, stąd też w ich publicznych wystąpieniach nie odnotowano wątków polityczno-społecznych⁶¹. Szczególną uwagę zwracano na „wrogą” działalność księży np. ks. Roman Szecówka, wikariusz parafii Kodrąb, 15 września 1980 r. wszedł do miejscowej szkoły podstawowej i wraz z rodzicami wyprowadził dzieci na uroczystość pożegnania obrazu. Po uroczystościach odprowadzono dzieci do szkoły⁶². Innym przejawem „wrogiej” działalności była rozbudowa kaplicy w Świątkowicach (parafia Lututów). Władze domagały się ukarania proboszcza ks. Stanisława Okamfera. W obronie duchownego stanął m. in. biskup Franciszek Musiel nagłaśniając sprawę w kazaniach⁶³.

Interesowano się również komentarzami księży na temat peregrynacji. Jedna grupa duchownych uważała, że potwierdziła ona rolę Kościoła w życiu społecznym, druga, bardziej krytycznie nastawiona, że wpłynęła negatywnie na relacje z władzami, co miało utrudnić uzyskiwanie koncesji np. w zakresie budownictwa sakralnego. Krytycznie oceniano organizację nawiedzenia, frekwencje (jako zbyt niską w stosunku do włożonych środków) i zbyt długi czas trwania nabożeństw⁶⁴.

⁶⁰ AAN, UdSW, sygn. 126/75, Informacja o tendencjach i charakterystyce wystąpień bp Musiela, ogłoszonych w czasie uroczystości peregrynacyjnych kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w województwie sieradzkim, k. 49; AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 18 VIII – 10 IX 1979 r., 12 IX 1979, k. 63; Tamże, Informacja kpt A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 18 XII 1979 r, k. 149-150; Tamże, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 213-214.

⁶¹ AIPN, 0713/240, Informacja kpt. A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 18 XII 1979 r, k. 147-148.

⁶² AIPN, 0713/240, Informacja kpt A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 7 X 1980 r., k. 387.

⁶³ AIPN, 0713/240, Informacja ppłk Henryka Józefiaka, naczelnika Wydziału IV KW MO w Sieradzu do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. uroczystości peregrynacji obrazu Matki Boskiej na terenie diecezji częstochowskiej w okresie 18 VIII – 10 IX 1979 r., 12 IX 1979, k. 64-65.

⁶⁴ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w War-

Władze komunistyczne z satysfakcją odnotowały, że uroczystości peregrynacyjne nie zostały wykorzystane przez opozycję demokratyczną do wystąpień antypaństwowych⁶⁵.

Służba Bezpieczeństwa do swoich największych sukcesów na terenie Zagłębia Dąbrowskiego zaliczyła:

- storpedowanie inicjatywy udziału prymasa Wyszyńskiego w uroczystościach w Sosnowcu,
- wyeliminowanie z kazań wątków społeczno-politycznych, a w niektórych przypadkach spowodowanie głoszenia pozytywnych treści,
- współdziałanie niektórych duchownych z władzami w organizacji nawiedzenia,
- niedopuszczenie do demonstracyjnego przemarszu wiernych do kopalnię „Czerwone Zagłębie” w Sosnowcu Porąbce w sprawie zwrotu elementów dekoracyjnych zabranych na polecenie dyrekcji⁶⁶.

Zakończenie

Peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej była ważnym wydarzeniem religijnym. Władze komunistyczne postrzegały ją jednak jako manifestację polityczną mającą na celu wzmocnienie roli Kościoła katolickiego w życiu publicznym i ożywienie życia religijnego. Podjęto zatem cały szereg działań administracyjnych i tajnych, aby pomniejszyć jej znaczenie. W przypadku diecezji częstochowskiej najintensywniej prowadzono je na terenie „Czerwonego” Zagłębia Dąbrowskiego. Szeroki wachlarz szykan obejmował utrudnienia dekorowania tras przejazdu obrazów, zmniejszanie frekwencji, zakaz uczestnictwa w nabożeństwach w strojach galowych m. in. górników, hutników, strażaków itd. Bardzo intensywne działania prowadziła SB. Poprzez sieć tajnych współpracowników zapewniała dopływ informacji na temat działań duchowieństwa i katolików świeckich. Ważnym zadaniem było uniemożliwienie opozycji demokratycznej wykorzystywanie uroczystości do głoszenia haseł antypaństwowych. Paraliżowano wszelkie „negatywne” inicjatywy duchownych np. w zakresie budownictwa sakralnego. Dokumentowano i analizowano przebieg peregrynacji

szawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 217.

⁶⁵ AIPN, 0713/240, Informacja kpt. A. Chorążego, naczelnika Wydziału IV KWMO w Piotrkowie Trybunalskim do Naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji w diecezji częstochowskiej, 18 XII 1979 r., k. 153.

⁶⁶ AIPN, 0713/240, Informacja mjr J. Birnbacha do Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie dot. przebiegu peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na terenie województwa katowickiego w parafiach podległych kurii częstochowskiej, 12 V 1980 r., k. 218-219; M. Trąba, dz. cyt., s. 338.

zwracając szczególną uwagę na dekorację, frekwencję, aktywności opozycjonistów i przede wszystkim kazania biskupów. Najwięcej „wrogich” wystąpień dopatrzono się w wystąpieniach biskupa Franciszka Musiela. Za swój sukces władze komunistyczne uznały m. in. nie dopuszczenie do realizacji pomysłu udziału prymasa Wyszyńskiego w uroczystościach w Sosnowcu, wyeliminowania z kazań niektórych duchownych wątków społeczno-politycznych, zablokowanie demonstracyjnego przemaszu na kopalnię „Czerwone Zagłębie” w Sosnowcu Porąbce w celu odzyskania zabranych dekoracji. Mimo podjętych działań peregrynacja w znakomitej większości parafii diecezji częstochowskiej była ważnym przeżyciem religijnym.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Urząd do Spraw Wyznań
Sygn.: 126/75

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie

Akta dot. nawiedzenia kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie
Sygn.: 0713/240

Opracowania

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000.

Duda M., *Biskup Tadeusz Szwagrzyk (1923-1992)*, Częstochowa 2019.

Duraczyński E., *PZPR w kryzysie – kryzys w PZPR (lato 1980-lato 1981)*, „Dzieje Najnowsze” 29 (1997) nr 4, s. 73-92.

Durka J., *Biskup Franciszek Musiel – kapłan z Częstochowy wobec dyktatury komunistycznej*, [w:] *Częstochowskie Kościoły wobec systemów totalitarnych 1939-1945*, red. B. Kapuściak, Katowice-Warszawa 2023, s. 140-165.

- Durka J., *Historia jednej budowy. Sprawa przejścia podziemnego w okolicach Jasnej Góry w latach 1979-1980*, „Język. Religia. Tożsamość” (2012) nr 8, s. 51-66.
- Durka J., „Młode pokolenie [...] pragnie aby rodzina polska była chrześcijańska” – problematyka wychowania młodzieży w dokumentach Służby Bezpieczeństwa, dotyczących pielgrzymek na Jasną Górę w 1977 roku, [w:] *Problemy i sukcesy polskiej rodziny w przeszłości i teraźniejszości. Studia historyczno-społeczne*, red. J. Durka, Kalisz 2013, s. 86-102.
- Durka J., *Służba bezpieczeństwa wobec duszpasterstwa akademickiego w Częstochowie w 1969 i na początku 1970 r. Wybrane dokumenty*, „Częstochowskie Teki Historyczne” 8 (2018), s. 169-190.
- Durka J., *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945-1989*, Warszawa-Katowice 2021.
- Dziurok A., *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.
- Eisler J., *Polski rok 1968*, Warszawa 2006.
- Friszke A., *Rewolucja Solidarności 1980-1981*, Kraków 2014.
- Friszke A., *Wstęp*, [w:] *PRL wobec Kościoła. Akta 1970-1978*, Warszawa 2010.
- Gębka S., *Nawiedzenie Matki Bożej w diecezji częstochowskiej 1979-1980*, Częstochowa 2002.
- Jabłonka M., *Nawiedzenie parafii archidiecezji warszawskiej przez obraz MB Częstochowskiej, Królowej Polski, „Homo Dei” 27 (1958)*, s. 930-935.
- Jełowicka J., *Nawiedzenie polskich parafii przez kopię obrazu Matki Bożej Jasno-górskiej*, „Studia Claromontana” 2 (1982), s. 91-107.
- Kostrzewski P., *Biskup Franciszek Musiel (1915-1992) w starciu z władzami komunistycznymi*, [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022.
- Kostrzewski P., *Działalność duchowieństwa częstochowskiego w okresie tzw. karnawału Solidarności w świetle materiałów Służby Bezpieczeństwa*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 49 (2022), s. 141-162.
- Kostrzewski P., *Więź prymasa Stefana Wyszyńskiego z diecezją częstochowską (1948-1981)*, [w:] *Prymas Stefan Wyszyński i Episkopat Polski*, red. R. Łatka, D. Zamiatąła, Warszawa 2023, s. 284-321.
- Kozłowski T., *Anatomia rewolucji narodziny ruchu społecznego Solidarność w 1980*, Warszawa 2017.
- Łatka R., Marecki J., *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017.
- Machcewicz A., *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk 2015.
- Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009.

- Mazura K., *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*, Kraków 2017.
- Mikołajczyk M., *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Nabywaniec S., Rogula J., *Peregrynacja kopii obrazu jasnogórskiego w diecezji przemyskiej w kontekście obchodów milenium chrztu Polski. Wiara-społeczeństwo-polityka*, [w:] *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956-1966/1967)*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017, s. 135-183.
- Noszczak B., *Kryptonim „Fala” – działania SB prowadzone w związku z potajnym wywiezieniem obrazu nawiedzenia z Jasnej Góry (14-20 czerwca 1972 r.)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” (2011) nr 4, s. 159-178.
- Peregrynacja wizerunku Matki Bożej Jasnogórskiej w duchowym krajobrazie Polski ku przyszłości (1957-2007). Ogólnopolskie Sympozjum Mariologiczne-Maryjne Jasna Góra 4-5 maja 2007 r.*, red. Z. Jabłoński, Jasna Góra-Częstochowa 2007.
- Pylak B., *Nawiedzenie przez Matkę Bożą diecezji lubelskiej*, Lublin 1971.
- Rogula J., *Królowa Polski odwiedza przemyską ziemię. Pierwsze nawiedzenie Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji przemyskiej w latach 1970-1971 w świetle źródeł kościelnych*, Sandomierz 2010.
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011.
- Szetelnicki W., *Nawiedzenie Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w archidiecezji wrocławskiej*, Roma 1971.
- Sznajder A., *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016.
- Szumilo M., *Gierek. Droga do władzy*, Łódź-Lublin 2023.
- Szumski J., *Rozliczenia z ekipą Gierka 1980-1984*, Warszawa 2018.
- Trąba M., *Kościół katolicki w Zagłębiu Dąbrowskim 1945-1989. Wspólnota religijna w rzeczywistości regionu miejsko-przemysłowego*, Katowice-Kraków 2021.
- Urbański S., *Bareła Stefan (1916-1984)* [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, red. J. Mandziuk, t. 8, Warszawa 2001, s. 35-42.
- Widera M., *Życie i działalność biskupa Miłostawa Jana Kołodziejczyka (1928-1994)*, Częstochowa 2015.
- Zamiatała D., *Zrzeszenie Katolików „Caritas” w województwie łódzkim w czasach PRL*, [w:] *Archidiecezja łódzka w latach 1920-2020. W rocznicę powstania*, red. W. Gliński, E. Ślęzak, Łódź-Warszawa 2023, s. 335-359.
- Żaryn J., *Stosunki państwo-Kościół w czasach posługiwania biskupiego Jana Jaroszewicza (1963-1980)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4 (2005), s. 263-286.
- Żurek J., *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944-1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” (2006) nr 1, s. 91-128.